

Vladimir Tkalčić: „stručni *spiritus agens*“ Etnografskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja¹

Kao jedan od rijetkih muzejskih stručnjaka u Hrvatskoj, Vladimir Tkalčić bio je uključen u događanja koja će dovesti do osnivanja Etnografskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja u listopadu 1919. godine, a kasnije, tijekom petnaestogodišnjeg službovanja u Muzeju (1919. – 1934.), kao prvi čuvar (kustos), a potom i kao upravnik/direktor (1925. – 1934.), kontinuirano je radio na usmjeravanju i organizaciji stručnog i znanstvenog rada, što je obuhvaćalo širok i danas aktualan dijapazon muzejske djelatnosti. U članku se razmatraju dvije teme: Tkalčićeva uloga u osnivanju i smještanju Etnografskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja u zgradu tadašnjeg Trgovačko-obrtnog muzeja i Tkalčićev utjecaj na profiliranje rane stručne djelatnosti, s naglaskom na prikupljanje predmeta za fundus.

Ključne riječi: Vladimir Tkalčić, Etnografski muzej, muzeologija, upravljačka politika, stručni rad

UVOD

Među kulturnim i gospodarskim nacionalnim ustanovama utemeljenima u vrijeme Hrvatskoga narodnog preporoda, Hrvatskom narodnom muzeju (osnovanom 1846.) pripala je zadaća prikupljanja i objedinjavanja kulturno-povijesne (arheološke, povijesne, povijesnoumjetničke, etnografske) i prirodoslovne građe. Pojedine veće zbirke i odsjeci Muzeja koji su s vremenom prerasli u odjele, odnosno samostalne muzejske institucije, sadržavali su vrijedne etnografske

1 Članak se temelji na izlaganju sa Znanstvenog skupa *Tkalčićevo muzejsko poslanje kao temelj suvremenih muzejskih praksi* organiziranog povodom 50. obljetnice smrti Vladimira Tkalčića (1883. – 1971.). Skup je u organizaciji Hrvatskoga etnološkog društva i Etnografskog muzeja održan 6. studenoga 2021. godine, u hibridnom obliku – u Etnografskom muzeju i putem prijenosa na platformi Zoom.

cjeline koje su svojim donacijama u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća kontinuirano nadopunjavali privatni sakupljači, pojedini kulturni, prosvjetni i drugi javni djelatnici.

Inicijative usmjerene na osnivanje hrvatskoga *narodopisnoga*, etnografskog muzeja, *muzeja etnografskoga tipa* (I. Kršnjavi, B. Bogišić, J. Purić, M. Cepelić, S. Berger, V. Deželić) pokretane tijekom druge polovine 19. i početkom 20. stoljeća, nisu naišle na podršku resornih institucija.² Presudnom za osnivanje Etnografskoga odjela Hrvatskoga narodnog muzeja u konačnici se pokazala zbirka zagrebačkog industrijalca i trgovca tekstilom Salamona Bergera, koju je u travnju 1919. Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska Zemaljska vlada (dalje u tekstu: Zemaljska vlada), Povjereništvo za bogoštovlje i nastavu, otkupila za 600.000 kruna (HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 1, 1918.-1921.; Peić Čaldarović 2021:108).³ Sljedećih pola godine, sada *Zemaljska zbirka Salamona Bergera*, pod njegovim je voditeljstvom i u njegovu stanu funkcionirala kao samostalna cjelina, a kao čuvar⁴ dodijeljeni prof. Vladimir Tkalčić iz Arheološko-historičkog odjela Narodnog muzeja posebno se posvetio pronalaženju odgovarajućega stalnog smještaja za predmete. Predlagao je prostorije Trgovačko-obrtnog muzeja, u kojemu se već nalazila jedna etnografska zbirka otkupljena također od Bergera 1905. godine.⁵ Kada je Trgovačko-obrtnička komora, pod čijom je ingerencijom taj Muzej djelovao, uz određenu naknadu pristala ustupiti dio svojih dvorana (I. kat) za smještaj novootkupljene Bergerove zbirke, osigurani su i prostorni uvjeti za osnivanje etnografskog odjela, tj. muzeja. To je bio prvi proces proveden u skladu s novim Zakonom o hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu, od 26. lipnja 1918. godine, koji je uz postojeća četiri odjela (Zoološki, Mineraloško-petrografski, Geološko-paleontološki i Arheološko-historički) otvorio perspektivu osnivanja novih muzejskih odjela (Peić Čaldarović 2012: 101, 103).

Naredbu o osnivanju Etnografskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja (Br. 37605) donio je 22. listopada 1919. ban Ivan Palaček, pripojivši zapravo *Zemaljsku zbirku Salamona Bergera* nacionalnoj muzejskoj instituciji.⁶ U inicijalni fundus ušle su također etnografske zbirke Arheološko-historijskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja, Trgovačkoobrtničke komore u

2 O kronologiji neuspjelih inicijativa da se u Zagrebu osnuje etnografski muzej više vidjeti kod Muraj (2006).

3 Više o sadržaju zbirke vidjeti dalje u tekstu. U inventaru Etnografskog muzeja označena kao B (Berger), Zbirka objedinjuje više od 8.000 predmeta – najvećim dijelom tekstilni materijal iz Posavine, Slavonije, Ravnih kotara i Bukovice, zatim zapadne Bosne, Makedonije te pojedinih europskih i bliskoistočnih zemalja. Zbog primjenjivanih starinskih tkalačkih i vezilačkih tehnika, od kojih su neke bile zaboravljene već krajem 19. stoljeća, ova tekstilna građa danas ima značajnu kulturno-povijesnu vrijednost. Zanimljivo je da je sam Berger, prikupljajući tekstilni materijal po hrvatskim krajevima, pojedine fragmente izvlačio iz otpada i tako ih „spasio“ od recikliranja i preradbe u papirnu konfekciju.

4 Dokumentacijska građa toga vremena za zanimanje stručne osobe koja vodi zbirku u muzeju bilježi podjednako pojmove *čuvar* i *kustos* (ili inačicu *čuvar/kustos*, npr. u Tkalčićevoj muzejskoj iskaznici iz 1921. godine). Dalje u tekstu rabić će se oba pojma, u istom značenju.

5 Zbirka je izlagana na tadašnjim promotivno-prodajnim izložbama; u Etnografskom muzeju označena je signaturom III, tj. BK (Berger-Komora). Sadrži preko 1.200 raznovrsnih uporabnih tekstilnih, drvenih i metalnih predmeta izrađenih najvećim dijelom u okvirima organiziranog kućnog obrta i proizvodnje.

6 Proces nastanka Etnografskog odjela, prema Peić Čaldarović, tekao je ovako: najprije je u proljeće 1919. Zemaljska vlada otkupila Bergerovu zbirku, zatim je iz Arheološko-historičkog odjela izdvojen etnografski materijal, s Tkalčićem kao kustosom, čemu je pridodana građa iz Muzeja za umjetnost i obrt. Banskim naredbom od 22. listopada Zemaljska zbirka Salamona Bergera i građa iz Trgovačko-obrtnog muzeja pripojene su etnografskoj građi Narodnoga muzeja i time je zapravo osnovan Etnografski odjel, kojemu je onda priključena i etnografska zbirka Hrvatskoga pedagoškog zbora (2012: 108).

Zagrebu, Hrvatskoga školskog muzeja koji je djelovao uz Pedagoško-književni zbor i Muzeja za umjetnost i obrt Kraljevske obrtne škole u Zagrebu. Upraviteljem/direktorom novoosnovanog odjela imenovan je Salamon Berger, a prvim kustosom Vladimir Tkalčić.

VLADIMIR TKALČIĆ U ETNOGRAFSKOM MUZEJU (1919. – 1934.)

Tijekom petnaestogodišnjeg službovanja u Etnografskom odjelu Hrvatskoga narodnog muzeja (1919. – 1934.), kao prvi kustos, a potom i kao upravnik/direktor (1925. – 1934.), Vladimir Tkalčić kontinuirano je radio prvo na začetcima, a potom i na usmjeravanju i organizaciji stručnog i znanstvenog rada, što je obuhvaćalo širok i danas aktualan dijapazon muzejske djelatnosti: inventarizaciju i katalogizaciju inicijalnog fundusa, sustavno prikupljanje i izlaganje predmeta, terenski rad i vođenje dokumentacije, knjižničnu i izdavačku djelatnost i znanstveni rad, kao i postizanje osnovnih tehničkih standarda (fotografska oprema, sredstva za rad preparatora) i drugo. Ovdje će se ukratko razmotriti dvije teme:

- Tkalčićeva uloga u osnivanju i smještanju Etnografskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja u zgradu tadašnjeg Trgovačko-obrtnog muzeja,
- Tkalčićeva koncepcija stručnoga rada, odnosno profiliranje rane stručne djelatnosti u Etnografskom muzeju, s naglaskom na prikupljanje građe.

Rad se najvećim dijelom temelji na arhivskoj građi Hrvatskoga državnog arhiva (HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 1-5; u razdoblju od 1918. do 1924.) i dokumentaciji Etnografskog muzeja i referira se na postojeću literaturu – primarno na dva Tkalčićeva rana rada na temu novoosnovanog odjela/muzeja (iz god. 1922. i 1924.). S obzirom na to da se do početka Drugoga svjetskog rata, podjednako u službenim aktima i privatnoj korespondenciji, koriste različiti nazivi novoosnovane ustanove – najčešće Etnografski odjel Hrvatskoga narodnog muzeja i (Hrvatski) Etnografski muzej – u tekstu će biti korištene obje inačice.⁷ Po pitanju funkcioniranja Muzeja kao samostalne ustanove ili pak odjela Hrvatskoga narodnog muzeja, Dubravka Peić Čaldarović pretpostavlja da su Salamon Berger i Vladimir Tkalčić, kao čelni ljudi muzeja koji je u novonastaloj državi bio jedan od „aktualnijih i perspektivnijih segmenata“ (2012: 119), imali visok stupanj autonomije u radu – iako se formalno radilo o odjelu najstarije nacionalne muzejske ustanove sve do njezina ukidanja 1940. godine.

TKALČIĆEVA ULOGA U OSNIVANJU I SMJEŠTANJU ETNOGRAFSKOG ODJELA HRVATSKOGA NARODNOG MUZEJA U ZGRADU TADAŠNJEG TRGOVAČKO-OBRTNOG MUZEJA

Prema arhivskim podacima, Tkalčić je od početka, kao jedan od rijetkih tadašnjih muzejskih stručnjaka, bio uključen u događanja oko Bergerove zbirke koja će dovesti do osnivanja Etnografskog muzeja. Inicijativa je išla od njega i Josipa Brunšmida, odnosno iz Arheološko-historičkoga odjela Narodnoga muzeja, već od 1918. godine (HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći

⁷ U tekstu *Etnografski muzej u Zagrebu* 1924. godine, zapravo otisnutom govoru s *I. kongresa slavenskih geografa i etnografa*. Tkalčić sam adresirajući ustanovu navodi dvije inačice naziva – „Etnografski muzej u Zagrebu“, odnosno „Etnografski odio Hrvatskog narodnog muzeja“. Peić Čaldarović također upozorava na nejasan organizacijsko-statusni položaj Muzeja (2012: 109).

spisi, kut. 1, 1918.-1921.)⁸. Temeljem naloga Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu od 24. lipnja 1918., Tkalčić je tada kao kustos Arheološko-historičkoga odjela Narodnoga muzeja napravio uvid u Bergerovu zbirku i 29. kolovoza o tome Vladi poslao izvještaj. Naveo je da je uz pomoć vlasnika sastavljen „sumarni našastar“ (popis predmeta), temeljem čega ispada da zbirka broji 11.561 predmeta, od čega 10.581 tekstilnih predmeta, 436 crkvenih predmeta, 380 proizvoda pučkog i umjetnog obrta te 164 umjetnička djela („proizvodi umjetnosti“). Tkalčić je ujedno dao prijedlog Zemaljskoj vladi da predmetni etnografski materijal nabavi za „zemaljski erar“ – što je onda posljedično otvorilo pitanje osnivanja etnografskog odjela Narodnoga muzeja:

„Osnutkom etnografskoga odsjeka udovoljeno bi bilo davnoj potrebi narodnoga muzeja, koji je nažalost sve do danas naročito zbog pomanjkanja toga odsjeka krnj, ne pružajući onu kulturno-historijsku sliku naše domovine, koja bi odgovarala njezinom faktičnom razvitku. Etnografskoga blaga u našoj domovini sve bržim tempom nestaje, a naročito će posljedice sadašnjega rata učiniti, da će se taj tempo još znatno ubrzati. Zbilja je kucnuo zadnji čas, da se spase, što se još spasiti dade. Stoga je nužno, da se što prije pristupi sakupljanju toga blaga iz svih mogućih izvora, pa da se ono tad dostojno znanosti i narodnoga ponosa iznese pred oči svijeta u novoosnovanom etnografskom odjelu narodnoga muzeja.“ (HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 1, 1918.-1921.)

Slijedom toga Tkalčićevog izvještaja ravnatelj Arheološko-historičkoga odjela Narodnoga muzeja Josip Brunšmid nekoliko je dana kasnije, 3. rujna 1918., poslao dopis nadležnom Odjelu za bogoštovlje i nastavu i također preporučio otkup Bergerove zbirke, koja će biti „izvrstan temelj za razvoj hrvatskoga etnografskoga muzeja, koji smo trebali biti već davno osnovati, a još ga nemamo“. Pritom je apelirao da se zbirka „ne da u ruke diletantima kojima bi ona mogla poslužiti u sebičnoreklamne svrhe te onda biti odnemarena, nego ozbiljnim muzejskim strukovnjacima, koji svojom strukovnom naobrazbom pružaju jamstvo, da će s njom postupati onako, kako to njihov ugled u znanstvenom svijetu traži“ i da se odmah po otkupu pristupi sustavnom popunjavanju zbirke.⁹

Sljedeća dva važna trenutka u kojima je Tkalčić odigrao značajnu ulogu jesu procjena vrijednosti Bergerove zbirke, prema dopisu Vladi od 29. rujna 1918. godine, i izvještaj, odnosno mišljenje o mogućnosti smještanja Bergerove zbirke u prostorije Trgovačko-obrtnoga muzeja od 9. studenog 1918. godine.

„Na upit kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, br. 25.397 od 16. rujna 1918. javljam, da se po mojemu mišljenju za zbirku S. Berger može odobriti cijena od 600.000 K, slovima šest stotina hiljada kruna, ali bi g. S. Berger prema današnjim cijenama predmeta kakove sadrži njegova zbirka, mogao u svako doba dobiti i znatno više.“ (HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 1, 1918.-1921.)

8 U arhivskoj jedinici (kutiji) 1. određeni dio spisa iz godina 1918. i 1919. nema broja/oznake. Navodi uz koje nije navedena bilješka u ovom poglavlju referiraju se na neoznačene dokumente iz spomenute arhivske jedinice.

9 Brunšmid ujedno predlaže da se „pošalje van na izobrazbu koja mlađa zdrava i darovita sila, tako da bi se iza više godina dobio valjano naobražen specijalist, kojemu bi se s vremenom mogla prepustiti i samostalna uprava nad etnografskim odjelom hrvatskoga narodnoga muzeja“ (HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 1, 1918.-1921.).

Tkalčić je naveo da su prostorije Trgovačko-obrtnoga muzeja „veoma prikladne, gotovo idealne muzejske prostorije“. Za smještaj i izlaganje Bergerove zbirke predložio je dvije velike dvorane na I. katu zgrade, gdje su tada bili smješteni različiti primjerci obrtničkih i industrijskih proizvoda u vlasništvu domaćih i stranih tvrtki. Sugerirao je da se tvrtkama odredi rok od četrnaest dana za iseljavanje spomenutoga izložbenog materijala, kao i – što je posebno značajno – da se postojeća, od Bergera još 1905. otkupljena, zbirka etnografskih predmeta i postojeće vitrine u vlasništvu Trgovačko-obrtne komore stave na raspolaganje Zemaljskoj vladi.

Kupoprodajni ugovor između Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade i Salomona Bergera sklopljen je 5. travnja, potvrđen od strane Vlade 11. travnja 1919., s aneksom od 29. travnja 1919. godine. Uz detaljno razrađene stavke o iznosu, uvjetima i tijeku isplate, Ugovor sadrži još neke zanimljive elemente. U nedostatku odgovarajućeg prostora za smještaj i izlaganje otkupljene zbirke dogovoreno je da predmeti do daljnjega ostanu u Bergerovom stanu na Zrinjvcu, s Bergerom kao privremenim čuvarom. Dodatno, ugovoreno je da će trajno, do Bergerove smrti, u stanu ostati dio zbirke – ukupno 1.147 predmeta (tekstilni predmeti, crkveni predmeti, proizvodi primijenjenog obrta i umjetnički predmeti), a definirana je i obveza kupca prema kojoj „od proizvoda pučkoga kućnog obrta sastavit će se posebni odio hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, koji će za sva vremena nositi naziv: „Zbirka S. Bergera“¹⁰.

Zapisnik o preuzimanju „zbirke narodnih tekstilnih proizvoda, crkvenih predmeta, proizvoda pučkoga i umjetnog obrta, te umjetnosti“ (nazvane ovdje „Etnografska zbirka S. Bergera“), od 7. svibnja 1919., potpisali su Salamon Berger, kraljevski banski savjetnik Milan Novak i Vladimir Tkalčić, kao pridiyeljeni stručnjak. Tim je aktom također dogovoreno da će se na ulazna vrata Bergerova stana staviti natpis „Etnografska zbirka S. Bergera, vlasnost hrv. slav. zem. erara“ (javnost nije imala pravo pristupa zbirci) te da će Tkalčić one predmete koji do Bergerove smrti ostaju u stanu označiti kao „Vlasništvo hrv. slav. zem. erara“. Konačno, Tkalčić je do osnutka Etnografskog muzeja u listopadu djelovao kao kustos Hrvatskog narodnog muzeja i Etnografske zbirke S. Bergera u Zagrebu.¹¹

Ovoj kronologiji može se dodati još jedan Tkalčićev angažman usmjeren na osnivanje etnografskog muzeja: u kolovozu 1919. u tjedniku *Jugoslavenska njiva* objavljen je njegov tekst *Jedna naša kulturna potreba* u kojem se kritički osvrće na funkciju etnografske građe u okviru postojećih muzejskih ustanova, s primjedbom da se u najvećoj mjeri radi o tekstilnoj građi, kao i na rad Trgovačko-obrtnog muzeja općenito: smatrao je da taj Muzej već duže vrijeme ne ispunjava svoju temeljnu zadaću stalnog izlaganja proizvoda i roba namijenjenih trgovini te da je njegova zgrada najpogodnija upravo za etnografski muzej. Ustvrdio je da je krajnji čas za osnivanje takvoga muzeja, čiji bi se rad trebao temeljiti na znanstvenoj osnovi – na „više znanstvene spreme i sistematskoga istraživačkoga rada“ (1919: 541). S obzirom na to da otkupljena Bergerova zbirka nije imala smještaj, Milanu Rojcu, predstojniku Odjela za bogoštovlje i nastavu, kako

10 Ugovorom se kupac također obvezao iz otkupljene građe izlučiti predmete koji nisu etnografski i razdijeliti ih u postojeće javne zbirke.

11 Tkalčić je početkom rujna 1919. godine, potpisan kao „kustos hrv. narodn. muzeja i etnografske zbirke S. Bergera u Zagrebu“, slao dopise kojima od pojedinaca traži povrat posuđenih predmeta (uglavnom narodnih kostima, tj. nošnji) iz Bergerove zbirke koji su sada postali javno vlasništvo.

zaključuje Peić Čaldarović (2012: 106), činio se spasonosnim upravo Tkalčićev prijedlog da se u nefunkcionalne izložbene prostore Trgovačko-obrtnog muzeja smjesti etnografska građa.¹²

Vladimir Tkalčić je, kao jedan od rijetkih tadašnjih profiliranih muzejskih stručnjaka, po službenoj dužnosti, ali očito i po osobnim afinitetima, u kontinuitetu bio aktivno uključen u događanja koja su vodila prema otkupu Bergerove zbirke i posljedično osnivanju Etnografskog odjela Hrvatskog narodnog muzeja – stoga i ne čudi činjenica da je upravo on imenovan prvim njegovim kustosom.

TKALČIĆEVA KONCEPCIJA STRUČNOGA RADA U ETNOGRAFSKOM MUZEJU

Na skupu posvećenom osnivačima i prvim kustosima u muzejima Hrvatske (Osijek, 1997.)¹³, u izlaganju pod nazivom *Vladimir Tkalčić – prvi kustos i ravnatelj Etnografskog muzeja u Zagrebu*, Ivanka Ivkanec okarakterizirala je Tkalčića kao „stjegonošu koncepcije, organizacije i sprovođenja stručnog muzeološkog rada i poslanja“ (EMZ, rkp.) Doista, sudeći prema arhivskoj građi, Tkalčić je odmah po osnutku Etnografskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja nastupio kao njegov kustos i poduzeo niz akcija s ciljem uređenja i organizacije stručnoga rada. Rana izložbena djelatnost Muzeja realizirala se zapravo na dvjema razinama: domaću i inozemnu izlagačku djelatnost usmjerenu na razvoj i predstavljanje kućne industrije, odnosno proizvoda namijenjenih prodaji na domaćem i stranom tržištu, slijedom svojega prethodnoga rada usmjeravao je direktor Salamon Berger, dok je Tkalčić koncipirao stručni rad i utemeljio sakupljačku i izlagačku politiku prema onovremenim muzeološkim standardima (usp. Bušić 2009: 298).¹⁴

Temeljni koncepti muzejskoga rada, osobito prvih godina djelovanja Muzeja, najbolje se ogledaju u dvama slično profiliranim Tkalčićevim autorskim tekstovima istoimenih naslova – *Etnografski muzej u Zagrebu*: prvi je objavljen 1922. u časopisu *Narodna starina*, a drugi je govor što ga je Tkalčić održao na *I. kongresu slavenskih geografa i etnografa* u Pragu 1924., otisnut u separatoj formi. Navedenim tekstovima Tkalčić je domaćoj i široj stručnoj javnosti želio predstaviti novoosnovani muzej – povijest prikupljanja etnografske građe, same okolnosti osnivanja Muzeja, njegovu organizacijsku strukturu i razgranatu djelatnost.¹⁵ U skladu s onovremenim shvaćanjima narodne kulture i muzejske djelatnosti, na tragu Radićevih teorijskih i metodoloških postavki prepoznatljivih u *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*

12 U članku napisanom povodom obilježavanja 140. godišnjice rada Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu povjesničarka Mira Kolar-Dimitrijević također zaključuje da je, uz Bergera, Tkalčić odigrao značajnu ulogu u procesu transformacije te ustanove u Etnografski muzej (1992; usp. Peić Čaldarović 2012: 106).

13 Stručni skup *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj* održan je u Osijeku 11. i 12. prosinca 1997. godine, pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture RH, povodom 120. obljetnice osnutka Muzeja Slavonije. Sudjelovalo je 37 izlagača, među kojima i Ivanka Ivkanec iz Etnografskog muzeja s temom *Vladimir Tkalčić – prvi kustos i ravnatelj Etnografskog muzeja u Zagrebu*. Opsežan zbornik radova sa skupa objavljen je 1999. godine.

14 O srazu Bergerove i Tkalčićeve vizije muzejskoga rada vidjeti više kod Brenko u ovoj publikaciji.

15 Donosi kratku povijest prikupljanja etnografskih predmeta u Hrvatskoj od preporodnog razdoblja. Piše o „narodnoj kulturi“, koristi sintagme „narodno blago“, „etnografski predmeti“ (1922: 73-75). Godine 1924. Tkalčić donosi više podataka o samoj organizacijskoj i prostornoj strukturi Muzeja, načinu izlaganja i drugim aspektima djelatnosti.

(1897.)¹⁶, svjestan aktualnih društveno-gospodarskih kretanja, nejednake zastupljenosti građe i nedostatka preciznijih podataka o predmetima u inicijalnom fondusu, Tkalčić je zapravo definirao predmet istraživanja, odredio smjer stručnoga rada u Muzeju te predstavio elemente razvijene rane djelatnosti (1922: 74):

- inventarizacija, katalogizacija i sistematizacija više od 20.000 predmeta inicijalnog fonda prema „znanstvenim muzeološkim principima“
- upotpunjavanje inventarne knjige i kataloških jedinica kritičkim naznakama, opisima i vizualnim identifikatorima
- sistematično prikupljanje predmeta kako bi se dobio/dao „jasan prikaz cjelokupnog pučkog života našega naroda“
- provođenje terenskoga rada „znanstveno sa etnografskoga stanovišta“
- znanstveno proučavanje
- estetsko izlaganje
- osnivanje stručne biblioteke
- organizacija i provođenje konzervatorsko-preparatorskih poslova
- organizacija i provođenje pedagoškog i obrazovnog rada
- opremanje tehničkih radionica (za rad s predmetima, crtanje, fotografiranje)
- Odsjek za pučku muziku
- Odsjek za primjenu seljačkog umijeća
- u pripremi: antropološki i kinematografski odsjeci.

Tkalčić je smatrao da je temeljna zadaća osnovanog Muzeja davanje jasnog prikaza „cjelokupnog pučkog života našega naroda“ (1922: 74), odnosno:

„da prikaže sav život i kulturu našega naroda, u prvom redu seljaka i to ponajprije iz hrvatskih krajeva, zatim da dade sliku života i kulture, naročito seljačke svih drugih kulturnih naroda, napose slavenskih, te život i kulturu t. zv. polukulturnih i divljih naroda – da tako posluži naučnom proučavanju osobina našega naroda te čovjeka uopće a uza to da unaprijeđi školsku obuku i širenje prosvjete uopće te da bude izvor pobuda za umjetnost i obrt, a kao uzorna institucija da reprezentira dio naše čitave narodne kulture“ (1924: 3).

U tim smjernicama prepoznatljiva su desetljeća budućega funkcioniranja Muzeja na tragu kulturno-povijesne metode i prakse u hrvatskoj etnologiji, neki i danas relevantni standardi u muzejskoj djelatnosti, ali i dio djelatnosti koji se s vremenom ugasio. Svaki navedeni segment rane organizacije i profiliranja stručnoga rada u Muzeju zahtijevao bi detaljniji prikaz i analizu, posebice ako se uzme u obzir Tkalčićev angažman – kako je bilo prezentirano i na Znanstvenom skupu *Tkalčićevo muzejsko poslanje kao temelj suvremenih muzejskih praksi*.¹⁷ Slijedom izlaganja, ovdje će se ukratko razmotriti rana sakupljačka djelatnost Etnografskog muzeja.

16 *Osnovu* je u Pragu predstavio kao dobro osmišljen model istraživačkog i sakupljačkog rada.

17 Iz Etnografskog muzeja izlagalo je četvero sudionika: A. Brenko (*Ekonomija ili etnografija? Uloga Vladimira Tkalčića u prvom razdoblju djelovanja Etnografskoga muzeja u Zagrebu*), K. Bušić (*Vladimir Tkalčić: „stručni spiritus agens“ Etnografskog odjela Hrvatskog narodnog muzeja*), M. Dronjić (*Vladimir Tkalčić, fotograf Etnografskog odjela Hrvatskog narodnog muzeja*), A. Vlatković (*Muzejska dokumentacija: temelji stručnoga i znanstvenoga rada Etnografskoga muzeja u Zagrebu*).

Po pitanju prikupljanja građe, Tkalčić je odmah po osnutku Muzeja prionuo i praktičnom radu. Jedan od prvih koraka bilo je slanje dopisa obrtnicima i tvornicama čiji su se izlošci i/ili vitrine nalazile u prostorijama Trgovačko-obrtnog muzeja. Primjerice, već koncem listopada obratio se Rudolfu Lukiniću iz Karlovca koji se bavio proizvodnjom svijeća, tvornici *Duga Resa d.d.* (tvornica predenja i tkanja pamuka), Ivanu Fidleru, vlasniku *Prve slavonske mehaničke tkavnice platna, zavoda za apretiranje, tvornice za izradbu lana i konoplja* (Osijek, Vladislavci) i drugima. Obavijestio ih je o osnivanju novoga muzejskog Odjela te zamolio da u ime nove nacionalne institucije „koja ima da služi ne samo znanosti nego napose reprezentaciji našega naroda“ (HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 1, br.10/1919.) ustupe određene izložke, popratni ilustrativni materijal ili vitrine – čemu su se adresati redovito odazivali. Valja spomenuti i pribavljanje originalnih predmeta „etnografsko-naučne vrijednosti“ iz garderobe Kraljevskoga hrvatskog zemaljskog kazališta (br. 27/1919.; veza s 32/1920.).

Uprava Muzeja je u tom razdoblju upućivala i brojne dopise pojedincima u kojima se traže ciljani predmeti za popunjavanje fundusa ili kompletiranje pojedinih cjelina, a organizirane su i ciljane akcije prikupljanja građe. Primjerice, u suradnji s pučkim i strukovnim školama Zagrebačke regije 1922. godine pokrenuta je akcija prikupljanja pisanica, što je sljedećih godina, pod okriljem Pokrajinske uprave – Odjeljenja za prosvjetu i vjere u Zagrebu, preraslo u suradnju školske omladine na sabiranju raznovrsne etnografske građe u okviru praktičnog izvannastavnog rada (HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 3).

Prvih nekoliko godina po osnutku Muzeja sporadično su u fundus pristizali etnografski predmeti kao nadopuna cjelinama inicijalnog fundusa, naknadno izdvojeni iz drugih javnih zbirki i/ili muzeja. Zapisnike o primopredaji i popise građe potpisivali su Berger kao ravnatelj i Tkalčić kao kustos, a valja pretpostaviti da je potonji sudjelovao u izradi i kontroli popisa, odnosno predmeta (EMZ, dokumentacija).

Prikupljanje građe provodilo se najvećim dijelom kroz razgranatu mrežu muzejskih povjerenika. Radilo se o naslijeđenoj praksi iz Arheološko-historičkog odjela, zapravo o modalitetu amaterskog i dobrovoljnog rada na terenskom prikupljanju materijala za zbirke i arhiv Muzeja, u što su bile uključene istaknute osobe političkog i kulturnog života, kao i pismeni pojedinci iz lokalnih zajednica (seoski župnici, učitelji, obrtnici, seljaci...). Uredba o muzejskim povjerenicima donesena je 30. kolovoza 1921. (br. 34.349), a tiskana je i posebna knjižica s uputama za sabiranje predmeta za Muzej *Naputak za povjerenike*. *Naputak* su prakticirali slati na teren u zahvalu za prikupljene i muzeju poslane predmete, usmjeravajući na taj način daljnji sakupljački rad angažiranih pojedinaca. Među arhivskom građom nalaze se podatci o imenovanjima, priznanjima ili zahvalnicama upućenim brojnim pojedincima, a posebno valja istaknuti tzv. *Imenik muzejskih povjerenika*, koji se čuva u dokumentaciji Etnografskog muzeja, s popisanim suradnicima. Prvi je upisan Milan Rojc, tadašnji predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, a slijede istaknute osobe kulturnog i političkog života, primjerice: Marijan Markovac, Rudolf Valdec, Julije Benešić, Srećko Sabljak, Ademaga Mešić i drugi. S povjerenicima je pisanim putem komunicirao upravo Vladimir Tkalčić, obraćajući se svima s jednakim poštovanjem, strpljenjem i zahvalnošću, često višekratno šaljući dopisnice i pisma.

Predmeti za fundus prikupljeni su i u okviru terenskoga rada što su ga u pravilu provodili kustosi – Vladimir Tkalčić i Milovan Gavazzi. Kao primjer sveobuhvatnog i pomalo avanturistički profiliranoga terenskog istraživanja izdvaja se tzv. Pokupska ekspedicija (ekskurzija) iz 1923. godine, u okviru koje je, ploveći kajacima rijekom Kupom na potezu od Karlovca do Siska,

deveteročlana skupina sastavljena od muzejskih stručnjaka, slikara i avanturista obišla 34 sela s obje obale i istražila život tamošnjih stanovnika. Tom prilikom za Muzej je prikupljeno više od stotinu predmeta i snimljen je velik broj dokumentarnih fotografija.

Fundus je prvih godina upotpunjavan i vrijednim donacijama pojedinaca, javnih, političkih i kulturnih djelatnika (npr. oporučna ostavština zbirke „tkiva i veziva“ đakovačkog kanonika Milka Cepelića, 1920. godine),¹⁸ a predmeti su Muzeju predavani i na tzv. trajnu pohranu (npr. narodna glazbala koja je prikupio Franjo Ksaver Kuhač, u vlasništvu Hrvatskoga glazbenog zavoda; Zbirka Ademage Mešića iz Tešnja).

Uza sav stručni rad, odmah po osnutku Muzeja, Tkalčić se angažirao i oko okupljanja stručnih i tehničkih djelatnika, kao i pribavljanja potrebnoga namještaja, tehničke opreme i drugih pomagala i sredstava za rad. U svrhu upotpunjavanja kataloških jedinica „dobrim slikama, risarijama ili fotografijama predmeta“ (1922: 74) i standardizacije rada u Muzeju i na terenu posvetio se uređenju prostora (ateljera) za crtanje i fotografitiranje, nabavi fotografske i fonografske opreme, kao i opreme za „kinematografsko snimanje“ (1922: 75). Valja napomenuti da se i sam aktivno bavio dokumentiranjem: inicirao je i realizirao mnogobrojna terenska istraživanja po selima, sam izrađivao terenske bilješke i skice, bavio se fotografitiranjem na terenu, snimanjem muzejskih aktivnosti i predmeta, kao i portretiranjem djelatnika – čime je postavio temelje muzejskih dokumentacijskih fondova. Način vođenja muzejske dokumentacije koji je uspostavio u velikoj se mjeri podudara sa suvremenom praksom vođenja dokumentacije Etnografskoga muzeja i s važećim propisima u muzejskoj djelatnosti.¹⁹ Tkalčić je zaslužan za pokretanje i profiliranje rane izdavačke djelatnosti Etnografskog muzeja – edicije *Zbirka jugoslavenskih ornamenata i Etnološka biblioteka*, u kojoj je i sam objavio dva stručna rada (*Seljačke nošnje u području Zagrebačke gore*, 1925., i *Seljačko ćilimarstvo u Jugoslaviji*, 1929.), kao i za predstavljanje Muzeja široj i stručnoj javnosti u domaćim i inozemnim okvirima (suradnja sa stručnim časopisima, sudjelovanje na kongresima i dr.).

O Tkalčićevoj svestranosti svjedoči i činjenica da je u drugoj polovini 1920-ih sudjelovao kao član tzv. folklorističkih komisija na smotrama seljačke kulture,²⁰ i komisija za proizvode primijenjenoga pučkoga obrta, a o ozbiljnosti pak kritičan i rezolutan stav koji bi zauzeo kada bi udruge, ustanove ili pojedinci zatražili od Muzeja uslugu ili suradnju koja se nije podudarala

18 Cepelićevu zbirku iz Đakova u Zagreb je dopremio upravo Vladimir Tkalčić (vidjeti HR-HDA-512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 1, br. 30/1920.). Na kraju *Popisa ili kataloga predmeta* (prijepis u strojopisu), u kojem je Cepelić zabilježio vrijedne informacije o prikupljenoj građi, stoji Tkalčićeva rukopisna bilješka kojom sa žaljenjem zaključuje da je dokument ostao nedovršen (EMZ, dokumentacija).

19 Više o ulozi i radu Vladimira Tkalčića na formiranju i vođenju muzejske dokumentacije Etnografskoga muzeja vidjeti kod Vlatković u ovoj publikaciji. Ranu sistematizaciju zbirki – oko 30.000 predmeta grupiranih prema vrsti predmeta, odnosno materijalu i lokalitetu (geografskom načelu) – Tkalčić je predstavio u Pragu 1924. godine (tekstil /nošnje/; drvenina /pastirske čaše; tikvice; keramika; nakit; predmeti kujundžiluka; dječje igračke; religijski predmeti; pisanice; alat /obrtički, ratarski, ribarski / obrt, poljodjelstvo, ribolov/; modeli seljačkih zgrada i oruđa; predmeti iz bližih zemalja; „eksotična“ zbirka; i u začetcima: zbirka pokušaja i seljačkih interijera; zbirka etnografskih slika).

20 Stručnjaci za narodnu kulturu sudjelovali su prvi put u tzv. folklorističkoj poroti na župskom prvenstvu pjevačkih zborova 1929. godine: Dragutin Boranić (urednik *Zbornika za narodni život i običaje*), Salomon Berger (direktor Etnografskog muzeja), Vladimir Tkalčić (kustos Etnografskog muzeja), Milovan Gavazzi (profesor na Odsjeku za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu) i drugi. Bio je to početak bliže suradnje aktualne kulturne politike seljačkog pokreta i znanosti, odnosno nagovještaj većega kulturno-političkog angažmana stručnjaka – što će se posebno intenzivirati tridesetih godina (usp. Bušić 2016: 93).

s pravilima struke. Primjerice, na jedan takav upit za posudbu i cijenu narodne nošnje, koje je uputilo Hrvatsko pjevačko društvo „Trebević“ iz Sarajeva, ravnatelj Tkalčić prilično oštro odgovara: „naš muzej je naučni institut te niti ima na ‘skladištu’ niti posuđuje narodne nošnje iz ovih krajeva. Jednako tako nije naš muzej niti informacijski ured gde se narodne nošnje mogu posuđivati“ (HDA-512-Etnografski muzej, Zagreb, Opći spisi, br. 3-150/1928., 14.5.).

ZAKLJUČAK

Vladimir Tkalčić je u skladu s onodobnim shvaćanjima narodne kulture – „dio naše nacionalne biti, nosilac naših sopstvenih najljepših značajki, koje treba da prinesemo kao svoj najljepši dar na oltar napretka opće kulture“ (1922: 75) – svjestan aktualnih društveno-gospodarskih kretanja, svoje pregalaštvo smatrao „eminentno nacionalnim poslom“ (ibid.). Realan, kritički pogled na inicijalni fundus Etnografskog muzeja, jasno profiliran rad na svim područjima djelatnosti već po osnutku, vizija rada i razvoja za budućnost, kao i ukupna njegova javna djelatnost svjedoče o tome da je Tkalčić doista bio „rođeni muzejski čovjek“ (Gavazzi 1971: 136). S punim pravom kolega i prijatelj Milovan Gavazzi od ovog se neumornog pregoaca, čuvara Etnografskog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja, oprostio biranim riječima prozavši ga: „stručnim spiritusom agensom“ Etnografskog muzeja i jednim od „pionira naše muzeologije – i arheološke i umjetničko-obrtne i etnografske“ (Gavazzi 1971: 136).

LITERATURA I IZVORI

- BUŠIĆ, Katarina. 2009. „Salamon Berger i počeci izložbene djelatnosti zagrebačkog Etnografskog muzeja“. *Etnološka istraživanja* 14: 281-321.
- BUŠIĆ, Katarina. 2016. „Narodne nošnje u kulturnim praksama 19. i 20. st. – od uporabnog do simboličnog“. U: *Smotre folklor i simboli identiteta. U povodu 50. Međunarodne smotre folklor*. K. Bušić i M. Dronjić, ur. Zagreb: Etnografski muzej, str. 55-153.
- GAVAZZI, Milovan. 1972. „Vladimir Tkalčić, 30. IX 1883. – 12. XI 1971. *Etnološka tribina* 3/0: 133-137.
- IVKANEC, Ivanka. „Vladimir Tkalčić – prvi kustos i ravnatelj Etnografskog muzeja u Zagrebu“. Neobjavljeni rukopis. 1997. Strojopis.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. 1992. „Kako se Trgovačko-obrtni muzej u Zagrebu pretvorio u Etnografski muzej (Povodom obilježavanja 140-godišnjice rada Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu)“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25/1: 57-72.
- MURAJ, Aleksandra. 2006. „Zamisli Velimira Deželića st. o osnivanju Etnografskog muzeja u Zagrebu. Jedna nevesela kronologija“. *Etnološka tribina* 36/29: 7-21.
- PEIĆ-ČALDAROVIĆ, Dubravka. 2012. „Razvoj građanskog društva i djelovanje kulturnih institucija u Hrvatskoj 1918.-1941. (primjer Hrvatskog narodnog muzeja)“. Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- RADIĆ, Mladen, ur. 1999. *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj: stručni skup u Osijeku, 11. – 12. prosinca 1997*. Osijek: Muzej Slavonije.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1919. „Jedna naša kulturna potreba“. *Jugoslavenska knjiva* 34: 530-532.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1922. „Etnografski muzej u Zagrebu“. *Narodna starina* 1: 73-75.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1926. „Etnografski muzej u Zagrebu“. U: *Sborník I. sjezdu slovanských geografů a ethnografů v Praze 1924*. Prag: Geografický ústav Karlovy university, str. 385-389. [separat]
- TKALČIĆ, Vladimir. 1925. „Seljačke nošnje u području Zagrebačke gore“. *Narodna starina* 4/10: 133-164.
- TKALČIĆ, Vladimir. 1929. „Seljačko ćilimarstvo u Jugoslaviji“. *Etnološka biblioteka* 5: 9-11.
- HR-HDA-512-Etnografski muzej: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 512, Etnografski muzej, Opći spisi, kut. 1-10. 1918.-1930.